

**Дика Н.М.**

ORCID id 0000-0003-1385-5027

## **ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

*У статті розглянуто проблему формування мовної особистості учня основної школи в контексті педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Проаналізовано різні підходи до трактування мовної особистості, висвітлено основні аспекти її поліфункціональності. З'ясовано відмінність компетентнісного підходу від інших підходів. Наведено приклади різнорівневих вправ і завдань з української мови компетентнісного спрямування.*

**Ключові слова:** мовна особистість учня основної школи, компетентнісний підхід, педагогічна спадщина, педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, принципи навчання.

© Дика Н.М., 2018

**Вступ.** Сучасний освітній простір потребує підготовки молодого покоління до основної життєтворчості в якісно нових умовах сьогодення, де провідною є не теоретизація процесу навчання, а формування так званих соціальних навичок (*англ.* soft skills). Наразі не може бути багатовідсоткового розриву між фактами: «Я володію навичками XXI століття», «Я формую їх у тих, кого навчаю». Тому запропонована Міністром освіти і науки Лілією Гриневич Концепція Нової української школи спрямована на ті компетентності, які будуть потрібні сучасній людині у XXI ст., а це потребує реформування змісту освіти, трансформації державних стандартів. Оновлення змісту навчання української мови в загальній середній школі пов'язується з модернізацією освіти, концепцією Нової української школи. Випускник має бути готовим діяти, вміло застосовувати наявні знання й уміння та продукувати нові в умовах невизначеності. Йому вкрай необхідно буде навчитися брати на себе відповідальність, керувати власним навчанням і розвитком, мати готовність навчатися впродовж життя [1, 294].

Взірцем для будь-якої особистості є Василь Олександрович Сухомлинський, який не втомлювався навчатися й працювати протягом життя. Він досліджував проблеми теорії та методики виховання дітей у школі й родині, всебічного розвитку особистості учня, педагогічної майстерності. Його концептуальні погляди посідають особливе місце і в сучасній лінгводидактиці щодо формування мовної особистості учня в закладах середньої освіти.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Володіння українською мовою, уміння спілкуватися, досягати успіхів у процесі комунікації, уміти

самостійно здобувати знання є тими характеристиками особистості, які здебільшого визначають досягнення людини практично в усіх галузях життя, сприяють її успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу. Дослідники різних галузей (психології — О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.; філософії — В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін та ін.; лінгвістики — Ю. Караулов, В. Карасик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич та ін.; лінгводидактики — А. Богуш, Н. Будій, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучерук, І. Кучеренко, О. Куцевол, Л. Мамчур, М. Пентилюк, О. Потапенко, С. Омельчук, О. Семенов, Т. Симоненко, Л. Струганець, В. Мельничайко та ін.; педагогіки — О. Комар, В. Краєвський, В. Сластьонін, О. Савченко та ін.) все частіше звертаються до тлумачення поняття мовної особистості, що свідчить про намагання сучасної науки в цьому контексті виокремити феноменальність людини. Питання мовленнєвого розвитку і навчання дітей рідної мови відбито в працях В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», статтях «Слово рідної мови», «Рідне слово», «Слово про слово» та ін.

**Метою статті** є висвітлення специфіки формування мовної особистості учня основної школи в контексті педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

**Виклад основного матеріалу.** У лінгвістиці і лінгвокультурології поняття мовної особистості ґрунтовно висвітлено в працях Ф. Бацевича, В. Карасика, Ю. Караулова, Є. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Струганець та ін.

Це, зокрема, стосується рівневої структури формування мовної особистості, яку умовно можна розшарувати на такі пласти, що забезпечують (*рис. 1*):

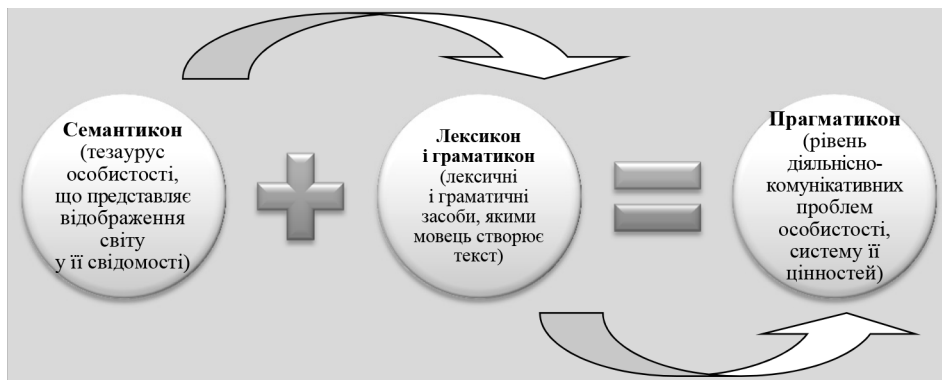


Рис. 1. Рівнева структура формування мовної особистості

Мовна особистість — поняття багатоаспектне, а тому для успішного її формування враховуємо усі її структурні елементи. Так,

В. Карасик [2, 70] зазначає, що до найважливіших аспектів мовної особистості належать такі (рис. 2).

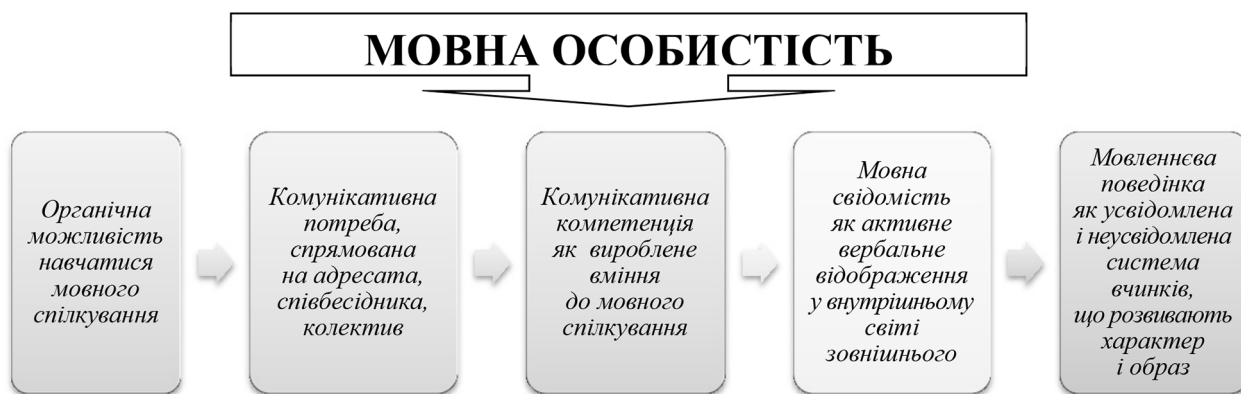


Рис. 2. Аспекти поняття «мовна особистість»

У науково-педагогічному доробку Василя Олександровича виокремлюються педагогічні сентенції щодо мовленнєвотворчого розвитку і культури спілкування особистості, вияву її індивідуальності, креативності. Педагогічна система вченого ґрунтується на авторських принципах дослідника і полягає у визнанні особистості дитини як найвищої цінності. Кожна особистість, на думку видатного педагога, є «самонеповторною»: «Людська особистість — це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання усього цього

неможливо ні вчити, ні виховувати... Якщо ви хочете, щоб виховання зливалось із самовихованням, домагайтесь того, щоб дитина була в центрі уваги» [5, 442].

Щодо формування мовної особистості учня основної школи в контексті педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, хотілося б наголосити на тих наукових принципах (рис. 3), якими він керувався у своїй педагогічній і науковій діяльності. Адже вони слугують фундаментом формування мовної особистості учня насамперед початкової школи, а потім основної.



Рис. 3. Принципи навчання української мови (у контексті спадщини В.О. Сухомлинського)

З огляду на це нова українська школа створює умови для продуктивної освітньої діяльності учнів з метою розвитку вмій і навичок XXI ст. (рис. 4).



Рис. 4. Необхідні навички XXI ст.

Центральне місце в системі освіти належить середній школі. «На відміну від університету, в школі ще можна вирівняти дисбаланс у розвитку дітей. Світогляд закладається саме в сім'ї та школі. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя» [4, 7]. Робота над формуванням мовної особистості учня в загальноосвітньому навчальному закладі має бути систематичною, послідовною, структурною і базуватися на поєднанні теоретичного матеріалу з практичним. Зрозуміло, що мовна особистість — це поняття багатоаспектне, для успішного формування якого потрібно враховувати всі зміни, які відбуваються в освітньому процесі.

«Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація

особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [4, 7].

Новим концептуальним напрямом сучасної освіти є компетентнісний підхід щодо формування її змісту й визначення технологій, котрий слугує дієвим інструментом. Важливість такого підходу посилюється його спрямуванням на покращення якості освіти, сприяння входженню в соціум, забезпечення умов для його реалізації.

Перший етап у цьому напрямі — оновлення навчальних програм для 5–9 кл. Науковим підґрунтям змін, внесених до програм, є висновки, отримані в результаті аналізу змісту загальної середньої освіти, та положення концепції «Нова українська школа».

Упровадження компетентісного підходу спрямовано на те, щоб перейти від предметно- до дитиноцентризму; вивчення предмета до особистісно орієнтованого навчання учнів; заучування фактів до розуміння принципів й усвідомлення цінностей.

Головна відмінність компетентісного підходу, яка відрізняє його від інших підходів, це його інструментальність. Життєва компетентність — це орієнтир для розбудови інноваційного загальноосвітнього навчального закладу (школи життєвої компетентності) та організації в ньому навчально-виховного процесу.

Необхідно виокремити такі доміанти компетентісного підходу до середньої освіти (рис. 5).

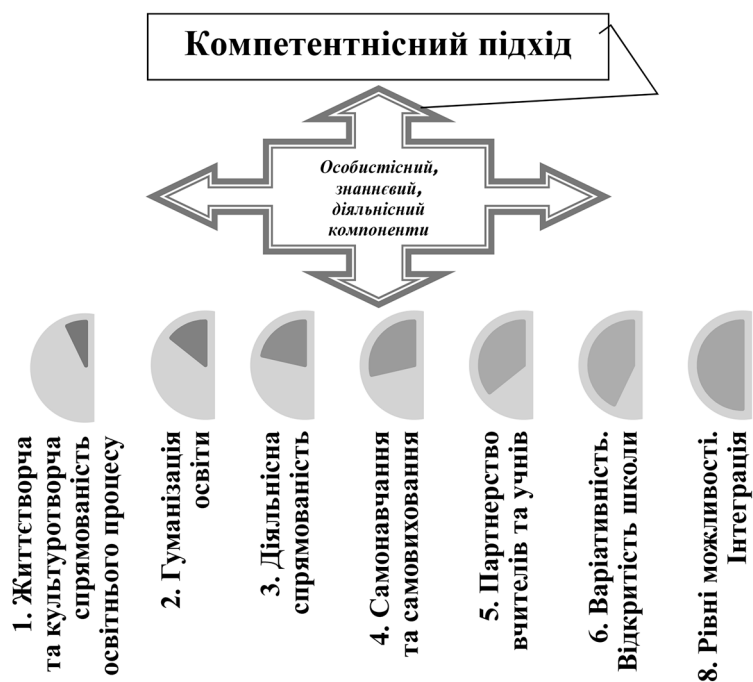


Рис. 5. Домінанти компетентісного підходу в середній освіті

Формування мовної особистості учня основної школи неможливе без комплексного використання засобів навчання. Застосуємо метод комплексної вправи на основі тексту В.О. Сухомлинського. «Я не уявляю, — зазначає педагог, — навчання дітей не тільки без слухання, але й без створення казки» [5, 36]. Важливими прийомами методу є коментування тексту, ставлення запитань, виділення головного, добір аргументів, пояснення, перебудова тексту, порівняння, читання, переказ тексту.

Наведемо приклади різнорівневих вправ і завдань компетентнісного спрямування, які сприяють формуванню мовної особистості учня основної школи. Вважаємо за доцільне виокремити принципи, на яких базуються компетентнісно орієнтовані завдання, а саме: проблемності, ситуативності, практичної зорієнтованості, стимулювання самостійних рішень, дій. Працюючи над компетентнісно орієнтованим завданням, учень сам визначає проблему, контролює процес її вирішення, а вчитель виконує функцію консультанта, що супроводжує самостійну роботу учнів. Ця модель значно підвищує мотивацію учнів, що сприяє покращенню результатів навчання загалом.



В. Сухомлинський. Як Джміль нагодував Бджолу

3. Яка казка В.О. Сухомлинського є твоєю улюбленою? Склади й розіграй разом з однокласником діалог, у якому дай пораду перечитати цей твір. У репліках використовуй синоніми та антоніми (на вибір).

4. Прочитай уривок казки. Поміркуй над запитанням, чому біда змушує нас вчитися. Напиши власне продовження казки.

#### Біда заставляє вчитися

Оленка заплакала. Вона пригадала, як бабуся казала їй: «Вчись, Оленко, шити». А Оленка не хотіла вчитись. Тепер вона просить:

— Бабусю, навчіть мене шити...

— Сідай, учись, — каже бабуся. — Ось голка, ось нитка.

## ПРИКЛАДИ РІЗНОРІВНЕВИХ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ КОМПЕТЕНТНІСНОГО СПРЯМУВАННЯ, ЯКІ СПРІЯЮТЬ ФОРМУВАННЮ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

1. Прочитай казку В.О. Сухомлинського. Користуючись тлумачним словником, поясни значення 2–3 слів (на вибір).

У конюшини квіти — мов дзвіночки. Але дуже довгі. Десь у глибині дзвіночка стоїть **кухлик** із солодким конюшиновим нектаром. Прилетіла на дзвіночок Бджола, спробувала дістати своїм хоботком, та дарма.

Сидить **Бджола** й плаче. Коли це летить **Джміль** — «Ж-ж-жу...» Розповіла йому Бджола про своє горе.

— Добре, я допоможу, — каже Джміль.

Послав у **конюшиновий** дзвіночок свій довгий хоботок. Висмоктав **нектар** із кухлика.

Підлетіла до нього Бджола, простягла свій **хоботок** до Джмелиного. Джмелик дав їй півкухлика. Подякувала Бджола та й полетіла.

З того часу Джміль і Бджола приятелюють.

2. Послухай запис казки та створи власний відеоряд (казка на вибір).

<https://www.youtube.com/watch?v=dfSoD-Vnu9g&list=PLa61XsuM2l594rj-g0job7FPoCqmx7msk>

Поки Оленка втягала нитку у вушко голки, бабуся сиділа мовчки. А як втягла дівчинка нитку, бабуся сказала:

— Біда заставляє вчитись...

**Висновок.** Отже, у працях В.О. Сухомлинського знаходимо багато порад, побажань, рекомендацій щодо організації розвитку мовленнєвої культури учнів, а мовленнєва культура — це основа формування мовної особистості учня. Отже, поради педагога є актуальними і можуть бути реалізовані в освітньому процесі в середніх закладах освіти з метою формування мовної особистості учня.



## ДЖЕРЕЛА

1. Дика Н.М. Формування мовної особистості учня загальноосвітнього навчального закладу в умовах реалізації концепції нової української школи / Н.М. Дика // Молодий вчений. — 2017. — № 11. — С. 294–297.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. — 334 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. — 6-е изд. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 264 с.
4. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський; [редкол.: Дзевєрін О.Г. (голова), Грищенко М.М., Заволока С.П., Сухомлинська Г.І. [та ін.]]. — Київ : Рад. шк., 1977. — Т. 5. Статті. — 639 с.
6. Сухомлинський В.О. Вогнегривий коник: Казки. Притчі. Оповідання / В.О. Сухомлинський; упоряд. і передм. О.В. Сухомлинської. — К. : Знання, 2017. — 255 с.

## REFERENCES

1. Dyka N. Formuvannia movnoi osobystosti uchnia zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu v umovakh realizatsii kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly [Development of Linguistic Personality of Student of Comprehensive Educational Institution in Conditions of Implementation of Concept of New Ukrainian School]. / N. Dyka / *Molodyi vchenyi*, 2017. — №. 11. — P. 294–297 (in Ukrainian).
2. Karasik V. Yazyk sotsialnogo statusa [Language of Social Status]. / V. Karasik. — M. : ITDGGK «Gnozis», 2002. — 334 p. (in Russian).
3. Karaulov Yu. Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [Russian Language and Linguistic Personality] / Yu. Karaulov. — M. : Izd-vo LKI, 2007. — 264 p. (in Russian).
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. [Electronic resource]. (in Ukrainian). <http://mon.gov.ua/News%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
5. Sukhomlynskyi V. Vybrani tvory : v 5 t. T. 5. Statti [Selected Works: in 5 vol. of Vol. 5. Articles] / V. Sukhomlynskyi. — K. : Radianska shkola, 1977. — 639 p. (in Ukrainian).
6. Sukhomlynskyi V. Vohnehryvyi konyk: Kazky. Prytchi. Opovidannia [Fire-headed Horse: Tales. Parables Story] / uporiadnyk i peredmov. O. Sukhomlynskoj. — K. : Znannia, 2017. — 255 p. (in Ukrainian).

### **Дикая Н.М.**

#### **ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАСЛЕДИЯ В.А. СУХОМЛИНСКОГО**

*В статье рассмотрена проблема формирования языковой личности ученика основной школы в контексте педагогического наследия В.А. Сухомлинского. Проанализированы различные подходы к трактовке языковой личности, освещены основные аспекты ее полифункциональности. Выявлено отличие компетентностного подхода от других подходов. Приведены примеры разноуровневых упражнений и заданий по украинскому языку компетентностного направления.*

**Ключевые слова:** языковая личность ученика основной школы, компетентный подход, педагогическое наследие, педагогическое наследие В.А. Сухомлинского, принципы обучения.

### **N. Dyka**

#### **DEVELOPMENT OF LINGUISTIC PERSONALITY OF STUDENT OF SECONDARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF VASYL SUKHOMLYNSKYI'S PEDAGOGICAL HERITAGE**

*The article deals with the problem of development of the linguistic personality of a student of secondary school in the context of Vasyl Sukhomlynskyi's pedagogical heritage. Different approaches to the interpretation of the linguistic personality are analysed. The main aspects of multifunctionality of linguistic personality are highlighted. The difference of the competence approach from other approaches is found out. Examples of multilevel exercises and tasks in the Ukrainian language of competence are given. Competency approach is simply a renewal of education, and its effective tool. The first stage in this direction is the updating of training programmes for 5–9 grades. The scientific basis for the changes made to the programmes is the conclusions drawn from the analysis of the content of general secondary education and the provisions of the concept "New Ukrainian School".*

*Implementation of the competent approach is aimed at moving from subject-to-child centrist; from studying the subject to personally oriented learning of students; from learning facts, to understanding principles and awareness of values.*

*Development of the linguistic identity of a student of the secondary school is impossible without the complex use of teaching aids. We use the method of complex exercise based on the texts by V. Sukhomlynskyi. Important techniques of the method are commenting on the text, asking questions, selecting the main idea, selecting arguments, explaining, rebuilding the text, comparing, reading, retelling the text.*

*We consider it appropriate to highlight the principles on which competency-oriented tasks are based: problem-solving, situational, practice-oriented, and stimulation of independent decision-making. By working on a competency-oriented task, the student himself identifies the problem, controls the process of its solution, and the teacher carries out the role of a consultant accompanying the independent work of the students. This model greatly enhances the motivation of students, which contributes to improving the learning outcomes in general.*

**Key words:** *linguistic personality of student of secondary school, competent approach, pedagogical heritage, Vasyl Sukhomlynskyi's pedagogical heritage, principles of learning.*

*Стаття надійшла до редакції 02.04.2018*

*Прийнято до друку 06.04.2018*